

Sociological analysis of obstacles to economic and social development in Ardabil province from the perspective of managers

Jafar Ebrahimi^{ID}*

Department of Social Sciences, Kha.C., Islamic Azad University, Khalkhal, Iran.

Behnam Arik^{ID}

Department of Social Sciences, Kha.C., Islamic Azad University, Khalkhal, Iran.

Akbar Talebpour^{ID}

Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran.

Abstract

Context and Purpose: The purpose of research was to explain the obstacles to the economic and social development of Ardabil Province using a qualitative study and the grounded theory method.

Methodology: Data were collected through semi-structured interviews with university professors, senior provincial managers, and local experts. The data were analyzed using open, axial, and selective coding. The sampling method was qualitative and purposive, and interviews continued with participants until theoretical saturation was achieved.

Findings: Based on the paradigmatic model, the following categories were identified: Causal Conditions: Weakness in development drivers, absence of development-oriented action, and neglect of human resources. Intervening Conditions: Weak institutional quality, the cultural context of the province, the administrative-managerial situation, and weak social capital. Contextual Conditions: The province's natural situation and political-historical conditions. The core category of this study was identified as "the absence of a provincial development model and strategy. The abstracted interactions/strategies included adaptation to conditions, seeking support, conflict and contradiction with conditions, and a one-dimensional understanding of development. The consequence of such actions and interactions is the persistence of the province's economic and social underdevelopment. For model validation, Corbin and Strauss's 10 criteria of acceptability and confirmatory factor analysis (CFA) through structural equation modeling (SEM) were used. According to the statistical sample's average opinion, the model's validation score was 4.51 out of 5, which is equal to 90.2%, indicating a very high degree of validity.

Conclusion: The persistence of underdevelopment in the province is the result of the interaction of these factors and necessitates a revision of managerial structures, attention to human and social capital, and the formulation of an indigenous development model.

* Corresponding Author: 1739646381@iau.ir

How to Cite: Ebrahimi, J., Arik, B. & Talebpour, B. (2026). Sociological analysis of obstacles to economic and social development in Ardabil province from the perspective of managers. *Journal of Comparative Public Administration*, 4 (2), 123-146. [Doi: 10.22098/cpa.2025.18374.1113](https://doi.org/10.22098/cpa.2025.18374.1113)

Keywords: Obstacles of Economic-Social Development, Grounded Theory, Development Model and Strategy, Ardabil Province.

Extended Abstract

Statistical data taken from reliable sources, especially yearbooks published by the Statistical Center of Iran, as well as the results of monitoring carried out by the Provincial Management and Planning Organization, indicate the unfavorable situation of development indicators in the province. According to statistical data, Ardabil province's share of the gross national product is about one percent of the country's, and the province's share of value added is consequently 1.01 percent of the country's value added. Access to national and regional development is the great aspiration of every nation, and the realization of this requires that planners and policymakers, with accurate knowledge of the situation and location of the country's regions and based on national and regional research findings, choose the best models to determine the development strategy. In any case, while it is undeniable that steps have been taken in the development process of the province, various factors have slowed down the pace of development in the province. Undoubtedly, development is a qualitative and relative concept before it can be easily measured as a quantitative concept. Given that mere imitation of the general patterns of the country without considering the provincial conditions is not the path to the development of the province; conducting qualitative research focusing on the opinions of local experts and emphasizing the provincial ecosystem and potentials is necessary. On the other hand, the problems of the province in various social, economic, cultural, etc. areas are affected by the level of development on the one hand and on the other hand, they affect the development and underdevelopment of the province. Therefore, considering the various natural, social, economic, cultural, and political conditions of the province, this research seeks to determine what the obstacles to the economic and social development of the province are based on the opinions of local experts and their intersubjective interpretations, and in what paradigmatic model can these obstacles be proposed.

Materials and Methods

The research was qualitative research using grounded theory, and data analysis was conducted based on three stages of open, axial and selective coding. In open coding (identification, naming, classification and description of the phenomenon), axial coding (the process of relating codes to each other) and selective coding (choosing a focal category and relating other categories to it) are performed. Data were collected through semi-structured interviews with university professors, senior provincial managers, and local experts. The data were analyzed using open, axial, and selective coding. The sampling method was qualitative and purposive, and interviews continued with participants until theoretical saturation was achieved. Creating comparisons between concepts with the coding technique allows categories to be created and constructed accurately at the right time. Codes are derived from the micro-analyses, which include word-for-word analysis of the collected data. Sample selection was carried out through snowball sampling, in which the first interviewee, who was in the scientific expertise of development or in the implementation of provincial programs, introduced an expert in development after the interview was completed, and sampling continued until

theoretical saturation was achieved. The sample size was also determined based on “theoretical saturation.” Therefore, after conducting “semi-structured interviews” with 30 people, we stopped the interviews. In other words, after it was observed that we were faced with repetitive and specific patterns in the data that were not new and did not add much to the conceptual richness of the data, we stopped the interview process.

Discussion and Results

According to the basic theory model of the research, the category of the provincial development model and strategy was selected as the core category. From the perspective of the interviewed experts and based on this abstract category, the residents of the province see development as a phenomenon that, if the structural factors and dynamics of social agents as effective actors on the economic and social development of the province are modified or adjusted, on the one hand, it enables them to overcome their social and natural environment and resolve their environmental, social, cultural and economic problems and take steps towards the development and improvement of their social welfare and quality of life. In other words, it allows them to create a new structure different from its traditional form, and this is what seems to be the reason for welcoming these changes and development in this province to some extent. But on the other hand, despite obstacles such as weakness in development drivers, lack of attention to human resources, lack of development-oriented action as causal conditions of socio-economic development, intervention conditions such as weakness in institutional quality, cultural conditions of the province, administrative-management situation, and weakness in social capital in the province as research intervention conditions, and background conditions such as provincial natural conditions, political-historical conditions, and the state of social freedom in interaction and interaction lead to the formation of specific actions and interactions by social actors that can have different consequences and results in facilitating or delaying the socio-economic development of the province.

Conclusions

The persistence of underdevelopment in the province is the result of the interaction of these factors and necessitates a revision of managerial structures, attention to human and social capital, and the formulation of an indigenous development model. The continuation of the current trend means the continuation and intensification of the province's underdevelopment. Therefore, changing and reviewing existing structures, acting based on the results of land planning, reviewing the management style and specific characteristics of managers, the rule of science in decision-making and comparative analysis of the province's economic and social position, accelerating the implementation of local development plans, reviewing its characteristics in order to effectively use existing potentials and increase provincial capacities to accelerate the process of economic and social development, and are basic requirements for modifying the strategy and interactions resulting from the findings of the present study. In addition to reforming the structure and purposeful use of existing resources, focusing on human resources as effective agents and actors in the rate of provincial development is another step in realizing the province's socio-economic development; which, in addition to considering the discussion of the level of their economic participation and increasing per capita income, institutionalizing a development culture in the actions of social actors is of great importance.

Keywords: Obstacles of Economic-Social Development, Grounded Theory, Development Model and Strategy, Ardabil Province.

تحلیل جامعه شناختی موانع توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی استان اردبیل از منظر مدیران

جعفر ابراهیمی ^{*id}

گروه علوم اجتماعی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران.

بهنام اریک ^{id}

گروه علوم اجتماعی، واحد خلخال، دانشگاه آزاد اسلامی، خلخال، ایران.

اکبر طالب‌پور ^{id}

گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۳

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۲۳-۱۴۶

چکیده

زمینه و هدف: هدف این پژوهش، تبیین موانع توسعه اقتصادی و اجتماعی استان اردبیل با استفاده از مطالعه کیفی و روش داده بنیاد بود.

روش‌شناسی: داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با اساتید دانشگاه و مدیران ارشد استانی جمع‌آوری و با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی تحلیل شدند و روش نمونه‌گیری نیز کیفی -هدفمند بوده و مصاحبه با افراد نمونه تا اشباع نظری ادامه یافت. یافته‌ها: بر اساس مدل پارادایمی؛ ضعف در پیشران‌های توسعه، نبود کنش توسعه‌گرا و کم توجهی به منابع انسانی بعنوان شرایط علی، ضعف در کیفیت نهادی، شرایط فرهنگی استان، وضعیت اداری- مدیریتی و ضعف در سرمایه اجتماعی بعنوان شرایط مداخله‌گر، وضعیت طبیعی و شرایط سیاسی-تاریخی استان در شرایط زمینه‌ای طبقه‌بندی شده‌اند. نبود الگو و راهبرد توسعه‌ی استان مقوله هسته‌ای این مطالعه، سازگاری با شرایط، حمایت خواهی، تعارض و تناقض با شرایط و فهم تک بعدی از توسعه بعنوان تعامل یا راهبرد انتزاع گردید و تداوم توسعه نیافتگی اقتصادی-اجتماعی استان پیامد چنین کنش‌ها و واکنش‌ها می‌باشد. برای اعتبار سنجی مدل از شیوه ۱۰ شاخص مقبولیت کوربین و استراوس و تحلیل عاملی تأییدی از طریق معادلات ساختاری اقدام گردید. مطابق میانگین نظر نمونه آمار، اعتبارسنجی مدل ۴/۵۱ از ۵ به دست آمد که برابر ۹۰/۲٪ و از درجه‌ی اعتبار بسیار بالایی برخوردار است.

* نویسنده مسئول: 1739646381@iaui.ir

نحوه ارجاع دهی: ابراهیمی، جعفر، اریک، بهنام و طالب‌پور، اکبر. (۱۴۰۵). تحلیل جامعه شناختی موانع توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی استان

اردبیل از منظر مدیران. فصلنامه مدیریت عمومی تطبیقی، ۴ (۲)، ۱۲۳-۱۴۶. [Doi: 10.22098/cpa.2025.18374.1113](https://doi.org/10.22098/cpa.2025.18374.1113)

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه محقق اردبیلی است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است. Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

نتیجه‌گیری: تداوم توسعه‌نیافتگی استان پیامد شرایط تعاملی مدل بوده و نیازمند بازنگری در ساختارهای مدیریتی، تقویت پیشران‌های توسعه، تدوین الگوی توسعه بومی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: موانع توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی، نظریه داده بنیاد، الگو و راهبرد توسعه، استان اردبیل.

مقدمه

امروزه مقوله‌ی توسعه دغدغه بسیاری از کشورهاست. بسیاری از نظریه‌پردازان توسعه به کاهش نابرابری‌های موجود و رفع دوگانگی‌ها به‌عنوان یکی از اهداف اساسی توسعه تأکید می‌ورزند. بر این اساس مطالعه سطوح توسعه یکی از اقدامات ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی و اصلاحات جهت رفع موانع است. از ویژگی‌های کشورهای در حال توسعه نگاه تمرکزگرا و نامتعادل در ابعاد منطقه‌ای ملی و... است که معلول سیاست‌های رشد قطبی به شمار می‌آید. لذا برای دستیابی به آن باید تنگناها و موانع آن را شناسایی و برطرف نمود و زمینه‌های آن را فراهم کرد. (طالب‌پور، ۱۴۰۰: ۵۳). همچنین سنت‌های پیشین نقش خاصی در عدم توسعه و ایجاد باورهای مخالف با توسعه در جوامع جهان سوم برعهده دارند، این سنت‌ها علاوه بر جو غالب اجتماعی می‌توانند از طریق زنان و خانواده به افزایش عدم توسعه منجر شوند (طالب‌پور و کریمیفرد، ۱۳۹۸).

در ادبیات توسعه هدف اصلی توسعه ایجاد برابری پایدار و عدالت اجتماعی در کنار رشد اقتصادی می‌باشد. بنابراین بهترین مفهوم توسعه، رشد اقتصادی توأم با عدالت اجتماعی بوده و وجود نابرابری و ابعاد آن از نشانه‌های مهم توسعه‌نیافتگی است. (ابراهیمی، ۱۴۰۰: ۳۰۵).

بررسی دیدگاه‌های اینگلهارت، ولزل، و کلینگمن نشان می‌دهد در نتیجه توسعه اجتماعی-اقتصادی، تغییر سیاسی و دگرگونی‌های فرهنگی بروز می‌کند (طالب‌پور و کرمی، ۱۴۰۴). بنابراین لازم است در راستای ایجاد تغییرات ارزشی در جامعه به توسعه اجتماعی-اقتصادی توجه ویژه‌ای نمود. داده‌های آماری برگرفته شده از منابع معتبر بخصوص سالنامه‌های منتشره در مرکز آمار ایران و نیز نتایج حاصل از پایش‌های اجرا شده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، نشانگر وضعیت نامطلوب شاخص‌های توسعه در استان می‌باشد. بطوری که مطابق با داده‌های آماری، سهم استان اردبیل از تولید ناخالص ملی در حدود یک درصد کشور و سهم ارزش افزوده استان نیز به تبع آن ۱/۰۱ درصد ارزش افزوده کشوری می‌باشد. از طرف دیگر با نرخ بیکاری بالای ۱۰ درصد (نرخ بیکاری زنان ۱۶.۲ و مردان ۸.۶) استان اردبیل در بحث بیکاری جزء ۳ استان ضعیف کشور محسوب می‌گردد.

علاوه بر پایین بودن میزان توسعه‌ی استان یک ناهماهنگی بین بخشی نیز در استان مشاهده می‌شود به طوری که طبق آمار سال ۱۴۰۱، سهم اشتغال استان اردبیل به ترتیب، ۲۸ درصد در بخش صنعت، ۲۴ درصد در بخش کشاورزی و ۴۸ درصد در بخش خدمات تقسیم شده است؛ سهم ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی نیز طبق آمارهای سال ۱۴۰۱ در بخش کشاورزی ۲۰.۸ درصد، در بخش صنعت ۲۰.۵ درصد و در بخش خدمات ۶۰.۲ درصد بوده است. (برنامه‌ی جامع پیشرفت استان اردبیل، ۱۴۰۳: ۱۷).

در جدول ذیل بعضی از شاخص های توسعه و رتبه‌ی استان در بین سایر استان‌های کشور آورده شده است. که نشان از تفاوت در شاخص‌های توسعه یافتگی است.

جدول (۱): وضعیت برخی از شاخص های توسعه و جایگاه استان در بین استان‌های کشور بصورت اسنادی

رتبه کشوری استان اردبیل	عنوان شاخص	رتبه کشوری استان اردبیل	عنوان شاخص
۲۸	نسبت سرمایه‌گذاری معادن	۲۲	جمعیت
۱۷	کارگاه های صنعتی بیش از ۱۰ کارکن	۱۸	درصد روستا نشینی
۲۱	نسبت شاغلان کارگاه ها	۱۶	میزان شهرنشینی
۲۸	شرکت های تعاونی صعتی	۲۱	نرخ مشارکت اقتصادی
۲۱	توزیع ارزش افزوده	۱۲	نرخ بیکاری ۱۵ الی ۲۹ ساله
۲۵	پست های انتقال برق	۲۵	شاخص توسعه منابع انسانی
۳۰	ظرفیت پست های توزیع برق	۲۵	شاغلان در معادن
۲۲	ظرفیت مخازن سدها	۲۸	ارزش تولیدات معادن
۱۹	ارزش سرمایه‌گذاری خارجی	۲۴	آزاد راه
۲۳	سهم استان از ارزش افزوده در خدمات	۲۸	بزرگ راه
۲۵	سهم استان از درآمد مالیات	۲۹	راه های بهسازی شده
۲۵	هزینه های غیر خوراکی	۲۲	خدمات رفاهی بین شهری
۲۵	هزینه های خوراکی شهری	۲۲	نرخ رشد سپرده های بانکی
۲۲	متوسط هزینه روستایی	۲۳	سرانه فضای آموزشی دانش آموزان
۲۹	سهم استان از ناخالص داخلی بدون نفت	۲۷	ارزش افزوده معادن
۲۱	سهم استان از ارزش افزوده در بخش صنعت	۳۱	مراکز خدمات اجتماعی
۲۳	سهم استان از ارزش افزوده در خدمات	۱۹	بیمه شدگان اصلی و تبعی
۲۲	متوسط درآمد سالانه روستایی	۲۹	درآمد سالانه خانوار شهری

منبع : جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استانهای کشور، انتشارات مرکز آمار ایران سال ۱۴۰۱

دسترسی به توسعه‌ی ملی و منطقه‌ای آرمان بزرگ هر ملتی است و تحقق این مهم مستلزم آن است که برنامه ریزان و سیاست‌گذاران با شناخت دقیق از وضعیت و موقعیت مناطق کشور و با ابتنا بر یافته‌های پژوهشی ملی و منطقه‌ای بهترین الگوها را برای تعیین استراتژی توسعه انتخاب کنند. در هر حال ضمن اینکه این واقعیت انکار نمی‌شود که در روند توسعه‌ی استان گام‌هایی برداشته شده است؛ اما عوامل مختلفی سرعت توسعه را در استان کاهش داده‌اند. بی شک توسعه پیش از آنکه به مثابه یک مفهوم کمی به آسانی قابلیت سنجش داشته باشد، یک مفهوم کیفی و نسبی است. با توجه به اینکه تقلید محض از الگوهای کلی کشور بدون توجه به شرایط استانی راهکشی توسعه استان نمی‌باشد؛ انجام یک پژوهش کیفی با محوریت نظر خبره‌گان محلی و با تاکید بر زیست بوم و پتانسیل‌های استانی ضرورت مطالعاتی دارد. از طرف دیگر مشکلات استان در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و .. از یک سو متأثر از سطح توسعه و از سوی دیگر تأثیر گذار بر امر توسعه و توسعه نیافتگی استان است. لذا با توجه به شرایط مختلف طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، سیاسی استانی، این پژوهش در پی آن است که موانع توسعه‌ی اقتصادی واجتماعی استان با ابتناء بر نظر خبرگان محلی و تفاسیر بین‌الذهانی آنها کدامند و این موانع در قالب چه مدل پارادایمی قابل طرح می‌باشد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

بدون شک بخش عمده‌ای از مسائل توسعه نیافتگی کشورهای موسوم به جهان سوم از بحران تئوری توسعه در این کشورها حکایت دارد. تئوری مذکور گونه‌ها و انواع مختلف را در هم ادغام کرده و کل توسعه را در امتداد الگوها و تجارب کشورهای دنبال می‌کند که از دنیای جهان سوم بسیار متمایز و متفاوت است. تجارب بعد از دو جنگ جهانی نیز گویای این بود که راه حل برای مسائل توسعه باید در متن و زمینه توسعه که فرایند تاریخی، فرهنگی و اجتماعی ویژه‌ای را داراست، ایجاد شود. بدون شک متون توسعه از جایی به جای دیگر دائماً در حال تغییر است و احتمال رویکرد ثابت نظری و عملی برای پیشبرد صحیح آن کافی نیست. از اینرو مطالعات توسعه باید توجه بیشتری را به پیچیدگی‌ها و پویایی‌های انسانی، سوالات گوناگون، تعاریف مختلف، علّت‌های متنوع، اهداف باز کنشگران اجتماعی از پدیده‌ها و فرایندهای اجتماعی داشته باشد. چرا که یکی از با ارزشترین منابع برای نظریه‌سازی در مورد توسعه باید خود تجارب توسعه باشند، تجاربی که بوسیله گروه‌های مختلف موجود در جامعه درک و عمل می‌شوند. تئوری زمینه‌ای روشی برای استفاده از تجارب واقعی کنشگران اجتماعی در متون مختلف و تجزیه و تحلیل آن است. به طور خلاصه می‌توان گفت تئوری زمینه‌ای با نظریه‌سازی در امر توسعه از یک سو می‌تواند نقشی مهم در مطالعات توسعه ایفا کند و از سوی دیگر با پاسخ به چستی کنشگران اجتماعی و ذینفعان از تغییر و توسعه، مؤلفه‌های آن، دلایل مقاومت یا پذیرش؛ چگونگی مشارکت آنان در فرایند تغییر و توسعه و سوالاتی از این قبیل به کاهش هزینه در امر برنامه‌ریزی و سیاستگذاری‌ها مدد رساند. (ناصری، ۱۳۹۶: ۱۹)

نظریه‌ها و مکاتب مختلف دیدگاه‌های متفاوتی درباره علل توسعه نیافتگی جوامع جهان سوم و چگونگی برون رفت از این وضعیت ارائه کرده اند. بعضی از آنها عوامل خارجی همچون استعمار امپریالیسم جهانی، تقسیم کار کهنه جهانی را مسبب عقب ماندگی کشورهای موسوم به در حال توسعه یا جهان سوم می‌دانند و بعضی دیگر نیز موانع داخلی از قبیل ساختارها و ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و... حاکم بر این جوامع را عامل توسعه نیافتگی آنها ذکر می‌کنند. در کل برداشت‌های نظری درباره ساختار توسعه نیافتگی را می‌توان به دو مکتب کلی لیبرالی و مارکسیستی تقسیم کرد. در دیدگاه لیبرالی اصولاً سیاست به عنوان متغیر مستقل محسوب شده و عامل اقتصادی به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود. به علاوه، مسئولیت عقب افتادگی صرفاً به عهده ناکارکردی‌های داخلی گذاشته می‌شود. بر عکس مکتب لیبرالی، در مکتب مارکسیستی نمی‌توان به اجمال سخن گفت؛ مثلاً مارکسیست‌های ارتدوکس ساختارگراها و نئومارکسیست‌ها عامل اقتصادی را زیربنا و سیاست را روبنا محسوب می‌کنند. در این نظریات به جای در نظر گرفتن عوامل داخلی برای معضل عقب ماندگی عامل سرمایه داری بین المللی مسؤول توسعه نیافتگی کشورهای جنوب به حساب می‌آید. (ساعی، ۱۳۷۵: ۱۴۲)

از آنجا که هدف پژوهش در تحقیقات کیفی-تفسیرگرایانه، درک و تفهم پدیدار پدیده‌ها و معنای درونی کنش‌های معنادار انسان در محیط و بسترهای طبیعی است، لذا محققان کیفی بدون استفاده از نظریه و فرضیه‌های از پیش تعیین شده وارد میدان تحقیق شده یا به بررسی پدیده‌ی مورد نظر در شرایط طبیعی می‌پردازد.

(فترمن ۱۹۹۵: ۱،۹۶) لذا در مرور نظری پژوهش حاضر به خلاصه‌ای از مباحث سه مکتب توسعه (نوسازی، وابستگی و نظام جهانی) و نظریه پردازان ایرانی پرداخت شده است.

مکتب نوسازی^۱ معتقد است که باید ساختارهای داخلی جوامع را آماده و مستعد پذیرش پویای نوسازی کنیم و موانع داخلی کشورها (فرهنگ و ارزش های سنتی و...) را عامل توسعه نیافتگی می دانستند و الگوی پیشنهادی آنها برای دستیابی به توسعه، تجربه کشورهای توسعه یافته غربی است. صاحب نظران مکتب اکلا^۲ معتقدند که تقسیم کار کهنه جهانی، که طی آن از کشورهای پیرامون خواسته شده بود تا مواد غذایی و مواد خام را برای کشورهای مرکز فراهم کنند و در عوض کالاهای صنعتی مراکز مزبور را خریداری نمایند، عامل اصلی عقب ماندگی کشورهای جهان سوم (پیرامون) است و ریشه اصلی تمام مشکلات این کشورها را پیروی از این الگوی توسعه برونزا می دانستند. راه حل آنها نیز سیاست "جایگزینی واردات" در قالب الگوی "توسعه درونزا" بود. به دنبال شکست برنامه‌ی اکلا، عده ای دیگر از صاحب نظران در قالب مکتب وابستگی^۳، تصویری از مناسبات میان کشورهای جهان سوم و غرب ارائه کردند که بیانگر وجود روابط تحمیل شده از خارج، مبتنی بر بهره‌کشی و خلاف جهت جریان توسعه بود و میراث تاریخی استعمار و تداوم تقسیم کار بین المللی را عامل عقب ماندگی کشورهای جهان سوم معرفی کردند. پیشنهاد آنها برای دستیابی به توسعه ائتلاف سه گانه میان دولت، سرمایه محلی و سرمایه بین المللی بود. مکتب نظام های جهانی^۴ والرش تاین^۴ معتقد است که نظام بین المللی شامل سه بخش مرکز، نیمه پیرامون و پیرامون است که هر کدام در طی مراحل متناوب رکود و توسعه پدید آمدند و توسعه و انباشت سرمایه در مرکز دقیقاً با توسعه نیافتگی و عدم پیدایش سرمایه کلان و نظام تولید پیشرفته در پیرامون مرتبط است. و اعتقاد داشت که هر یک از این جوامع (مرکز، نیمه پیرامون و پیرامون) ممکن است در طول زمان تغییر جایگاه داده و در جایگاه های فراتر و یا فروتر قرار گیرند و جایگاه فعلی آنها سرنوشت محتوم آنها نیست. وی برای ارتقای مرتبه و صعود، وجود دو دسته عوامل را ضروری می داند: ۱- منابع ذخیره ای ۲- استراتژی های مناسب کسب فرصت های جدید اقتصادی. با نقد و بررسی نظریات این مکاتب در می یابیم که هر کدام از این دیدگاه ها در شرایط خاص زمانی و مکانی، همچنین با توجه به ویژگی های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و... حاکم بر کشورهای صاحب نظران مطرح کننده این مکاتب بیان شده اند. بنابراین لازمه دستیابی به توسعه برای هر جامعه ای این است که با بررسی کلیه ی جوانب، یک اجماع نظری در رابطه با علل توسعه نیافتگی حاصل شود و با توجه به شرایط حاکم، راه های برون رفت از توسعه نیافتگی مشخص و عملیاتی گردد. (از کیا و غفاری، ۱۳۷۸: ۱۷۴)

نظریه پردازان ایرانی

در تبیین مسئله توسعه نیافتگی ایران، الف) - گروهی از نظریه پردازان، پارادایم توسعه نیافتگی ایران را ساختار جامعه قلمداد می کنند این نظریه پردازان معتقدند ساختار اقتدارگرایانه و عدم رشد سرمایه داری در این ساختار علت توسعه نیافتگی ایران بوده است. آن چه باعث پیدایش مؤلفه های اقتدارگرایانه در ایران شده است تمرکز

1. Modernization Theory

2. Ecla, (Economic Commission for Latin America)

3. World-systems theory

4. Immanuel Wallerstein

اقتصادی و سیاسی، ساختار فرهنگی رشد نیافته و همچنین ضعف در یادگیری از جوامع موفق بوده است. اما آنچه که باعث عدم تکوین نظام سرمایه داری در ایران شد نا امنی بوده است و علت آن هم ترس از مصادره اموال توسط کارگزاران استبداد بوده است. ب- نظریه پردازانی که پارادایم توسعه نیافتگی ایران را عاملیت جامعه تلقی می کنند. این نظریه پردازان معتقدند کنش کنشگران جامعه ی ایرانی باعث توسعه نیافتگی ایران شده است. از اهم این عناصر فرهنگی باید به خلیقات ایرانیان خاصه فرهنگ استبدادی، غریزدگی و نخبه کشی اشاره کرد. ج- نظریه پردازانی که پارادایم توسعه نیافتگی ایران را تلفیقی می دانند این نظریه پردازان معتقدند، علاوه بر ساختار و عاملیت باید به عوامل خارجی به مثابه حملات نظامی بیگانگان و نقش استعمار هم اشاره کرد. (موسوی رکعتی، ۱۳۹۷: ۴۱)

تعریف مفهومی توسعه ی اقتصادی

باید بین دو مفهوم «رشد اقتصادی» و «توسعه اقتصادی» تمایز قایل شد. رشد اقتصادی، مفهومی کلی است در حالیکه توسعه ی اقتصادی، مفهومی کیفی است. «رشد اقتصادی» به تعبیر ساده عبارتست از افزایش تولید (کشور) در یک سال خاص در مقایسه با مقدار آن در سال پایه. در سطح کلان، افزایش تولید ناخالص ملی (GNP) یا تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال در سال مورد نیاز به نسبت مقدار آن در یک سال پایه، رشد اقتصادی محسوب می شود که باید برای دستیابی به عدد رشد واقعی، تغییر قیمت ها (به خاطر تورم) و استهلاک تجهیزات و کالاهای سرمایه ای را نیز از آن کسر نمود. منابع مختلف رشد اقتصادی عبارتند از: افزایش به کارگیری نهاده ها (افزایش سرمایه ی انسانی و یا نیروی کار)، افزایش کارایی اقتصادی (افزایش بهره وری عوامل تولید)، و به کارگیری ظرفیت های احتمالی خالی در اقتصاد. اما «توسعه اقتصادی» عبارتست از رشد همراه با افزایش ظرفیت های تولیدی اعم از ظرفیت های فیزیکی، انسانی، اجتماعی.

در شاخص های اقتصادی، میزان توان فراهم ساختن نیازهای اقتصادی باید در راستای افزایش درآمد سرانه شهروندان ایجاد شود و فرصت های اشتغال رشد یابد و تعداد و نوع مهارت ها متناسب با رشد نیروی کار در افزایش یابد. (ابراهیمی، ۱۴۰۱: ۳۰۷)

تعریف مفهومی توسعه اجتماعی

از زمان ظهور اندیشه های توسعه مداری بعد از جنگ جهانی دوم، یکی از هدف های امر توسعه، دستیابی به استانداردهای بهتر زندگی و افزایش رفاه اجتماعی بود و براساس این پیش فرض که توسعه ی اجتماعی باید، به عنوان موضوعی متأخر نسبت به رشد اقتصادی در نظر گرفته شود، اولویت و اصالت به رشد اقتصادی داده می شد؛ زیرا باور بر این بود که تمرکز بر رشد اقتصادی، از طریق انباشت پس انداز، افزایش سرمایه گذاری در بخش صنعتی و تکیه بر تکنولوژی های پیشرفته و مدرن، منشأ افزایش سطح درآمدها و در نتیجه، افزایش سطح زندگی و رفاه خواهد بود. (عبداللهی، ۱۳۸۴: ۸۲)

پیشینه تحقیق

دیداری (۱۳۹۸) به بررسی عوامل مؤثر بر توسعه نامتوازن استان کردستان با تاکید بر شاخص های اقتصادی با روش تلفیقی تحلیل محتوا و تحلیل مقایسه ای انجام داده است. نتایج حاصل از تحقیق بیانگر آن است که استان کردستان از نظر بهره مندی از ابعاد و شاخص های گوناگون توسعه اقتصادی جزء استان هایی با میزان توسعه اندک در کشور

محسوب می‌گردد و براساس نتایج این پژوهش می‌توان با تأکید بر این امرکه محوریت توسعه مشارکت در تمام جوانب است، براین اساس سیاست‌ها و برنامه‌ریزی در راستای جذب مشارکت و همچنین دوری از فرایندهای آسیب‌زایی مانند تبعیض و تمرکزگرایی موجبات بهبود شاخص‌های توسعه اقتصادی از جمله افزایش سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی در بخش خصوصی و دولتی، افزایش درآمد سرانه، افزایش تولید و کاهش نرخ بیکاری مقدمات توسعه استان کردستان فراهم می‌گردد.

میرفردی و دیگران (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان تحلیل موانع توسعه‌ی اجتماعی در ایران از دیدگاه اعضاء هیأت علمی جامعه‌شناسی دانشگاه‌های دولتی انجام داده‌اند این پژوهش با استفاده از روش پیمایش انجام شده است. در گام اول با مصاحبه‌ی باز با تعدادی از اعضاء هیأت علمی و بهره‌گیری از ادبیات پژوهش؛ مؤلفه‌های مورد بررسی شناسایی و سپس در گام دوم با ابزار پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته، داده‌ها گردآوری شده‌اند. نتایج مطالعه نشان داده که از دیدگاه کارشناسان دانشگاهی موانع اقتصادی؛ سیاسی؛ فرهنگی و اجتماعی به ترتیب به عنوان مهمترین موانع توسعه‌ی اجتماعی در ایران ارزیابی شدند. به صورت مصداقی شبکه‌ی فساد، اقتصاد دولتی و نبود شایسته‌سالاری به ترتیب به عنوان مهمترین موانع توسعه اجتماعی در کشور بوده‌اند. نتیجه‌ی اینکه موانع اقتصادی و سیاسی به عنوان مهمترین موانع توسعه‌ی اجتماعی معرفی شده‌اند.

عبدلی (۱۴۰۱)، در پژوهشی تحت عنوان طراحی الگوی توسعه اقتصادی - اجتماعی ایران با رهیافت فراترکیب انجام داده است که یافته‌های حاصل از مطالعه نشان داده است که اراده و الزامی به تحقق اهداف پایدار و آینده نگر نیست و مدیریت و برنامه ریزی سازگار با ساختار اجتماعی و کارآمد، جایگاهی ندارد؛ در نتیجه، تا به امروز، کنش‌های توسعه مداری، ایستا، واکنشی و چندگانه بوده و منجر به نوع خاصی از تضاد سیستمی درون‌زا در ساختار اجتماعی شده‌اند.

دولتخواه (۱۴۰۱) در تحقیقی با موضوع تبیین جامعه شناختی موانع توسعه با تأکید بر توسعه اجتماعی و فرهنگی شهرستان بيله سوار با روش نظریه زمینه‌ای انجام داده بر اساس یافته‌های تحقیق بافت قومی و قبیله‌ای، عدم نخبه‌گرایی، وابستگی به دولت و ضعف سرمایه اجتماعی به عنوان شرایط علی، ضعف سرمایه فرهنگی، عدم کارایی و اثربخشی و فقدان روحیه فزون‌خواهی بعنوان شرایط مداخله‌گر. مشکلات اکولوژیک و پایین بودن میزان سرمایه گذاری هم در شرایط بستری یا زمینه‌ای طبقه‌بندی شده‌اند؛ همچنین توسعه نامتوازن بعنوان مقوله هسته این مطالعه و تعارض با وضع موجود و سازگاری با شرایط حاکم بعنوان مقوله تعامل یا راهبرد که تداوم توسعه نیافتگی، کیفیت پایین زندگی ساکنان و مهاجرت نیز پیامدهای مدل انتزاع گردیده است.

کریستال ترمبلی در سال ۲۰۰۹ مقاله "پیشرفت اقتصاد اجتماعی جهت توسعه اجتماعی- اقتصاد"، مفاهیم و چارچوب‌های اقتصاد اجتماعی تابع توجه فزاینده تحلیل آکادمیک، سیاست عمومی توسط دولت‌ها، و کنش مشارکتی توسط جنبش‌های جامعه مدنی، هم در کانادا و هم به شکل بین‌المللی بوده و توجه روبه رشد به مفهوم اقتصاد اجتماعی (SE) نشان‌دهنده تلاش برای بررسی مباحث زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی مربوطه می‌باشد که بر توسعه پایدار مردم، جوامع و ملت‌ها و ماهیت وابسته به داخل توسعه بشری جهانی اثر می‌گذارد. هدف دستیابی به اطلاعات درباره روش‌های ایجادکننده ابزارهای سیاست نوین توسط دولت‌هاست. ابزارهایی که اقتصاد اجتماعی را در پاسخ به چالش‌هایی از قبیل فقر، محرومیت اجتماعی، عدم تساوی درآمد، افول شهرنشینی، بیکاری،

تنزل زیست محیطی و بوم شناسی و پایداری جامعه تقویت می کنند. یافته ها بر مقوله ها و مثال های مربوط به ابزار سیاست و برنامه های به کار رفته توسط دولت ها و جامعه مدنی در حوزه های مختلف از نظر بین المللی تأکید می کند.

ژوزف استگلitz^۱ در سال ۲۰۰۲ در مقاله مشارکت و توسعه و چشم اندازهای به دست آمده از پارادایم جامع توسعه رابطه میان توسعه اقتصادی و اجتماعی را بررسی می کند. مخالف با دیدگاه افرادی که به وجود مبادله میان دموکراسی و رشد معتقد هستند، این مقاله ادعا می کند که دستیابی به اجماع، گفت وگوی آزاد و ارتقای جامعه مدنی فعال مؤلفه های اصلی توسعه پایدار بلند مدت هستند.

روش شناسی تحقیق^۲

این پژوهش از نوع تحقیق کیفی با استفاده از نظریه داده بنیاد، انجام شده است و تحلیل داده ها بر اساس سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی انجام گرفت. در کدگذاری باز (شناسایی، نامگذاری، طبقه بندی و توصیف پدیده)، کدگذاری محوری (فرایند ارتباط کدها به همدیگر تحت عنوان شرایط، علی، شرایط زمینه ای، شرایط مداخله گر، پدیده هسته ای، راهبردها و پیامد) و کدگذاری انتخابی (انتخاب یک طبقه ی قانونی و ارتباط سایر طبقات با آن) انجام گرفت.

انتخاب نمونه ها از طریق نمونه برداری گلوله برفی اقدام گردید، بدین صورت که نفر اول مصاحبه که دارای تخصص علمی توسعه و یا سابقه ی مدیریتی کلان استانی بود؛ بعد از اتمام مصاحبه، نفر صاحب نظر بعدی را معرفی می کرد تا جایی که به اشباع نظری نایل آئیم، نمونه برداری ادامه داشت. تعیین حجم نمونه نیز بر اساس «اشباع نظری» میسر شد. بنابراین، بعد از «مصاحبه ی نیمه ساختاریافته» با ۳۰ نفر، مصاحبه ها را متوقف کردیم. به این معنا بعد از اینکه مشاهده شد که در داده ها با الگوهای تکراری روبرو هستیم که تازگی نداشته و چندان بر غنای مفهومی داده ها نمی افزاید، روند مصاحبه ها را متوقف ساختیم.

پیاده سازی اولیه داده ها

نظریه پردازان روش نظریه بنیادی دو دستورالعمل برای برنامه نویسی اولیه داده ها پیشنهاد می کنند: کدگذاری داده محور و کدگذاری باز، در این پژوهش بیشتر از کدگذاری باز استفاده شده است به این شکل که متن بر اساس واحدهای معنایی تعیین شده نظیر واژه ها، عبارات، جمله ها و ... بخش بندی شد تا مقوله های اصلی مشخص گردند. در این شیوه، کدگذاری تا مرحله ای ادامه می یابد که به مرحله اشباع نظری برسد. لذا فقط و فقط زمانی کدگذاری متوقف گردید که هیچ داده جدیدی از مصاحبه ها به دست نیامد. در جداول زیر برای نمونه با استفاده از بخشی از مصاحبه با برخی از مشارکت کنندگان فرایند استخراج مفاهیم، زیر مقوله ها و مقولات اصلی پژوهش نشان داده شده است.

^۱ . Joseph Eugene Stiglitz
2. Methodology

ساماندهی داده‌ها

سازماندهی به معنای اعمال یک نظام سامان‌بخش بر اساس مجموعه معینی از اشتراکات و تفاوت‌ها در راستای اهداف معین است. پس از اتمام گردآوری داده‌ها و پیاده‌سازی اولیه آنها در این بخش از تحلیل، به سازماندهی داده‌ها و اطلاعات به دست آمده پرداخته شد. در این مرحله، با تعداد بسیار زیادی از داده‌های به متن تبدیل شده، مواجه بودیم که با وجود این که حاوی اطلاعات و مفاهیم کلیدی و ارزشمندی بودند، اما از نظم منسجم برخوردار نبودند. به همین دلیل در همان مرحله اولیه، امکان دستیابی به نتیجه مناسب نبود. لذا در این مرحله، داده‌ها در قالب جداول معینی مقوله‌بندی شدند. این مقوله‌بندی ابتدا بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌ها انجام گرفت. به این صورت که هر قسمت از داده که مشابه هم بودند برش زده شده و در کنار هم، در قالب نمودارهای مشخص چیده شدند. برخی از آن نزدیک به هم‌ادام گردیدند، برخی به نمودار دیگر انتقال داده شدند و در نمودار فعلی حذف گردیدند. این فرآیند تا جایی ادامه یافت که همه داده‌ها مقوله‌بندی شده باشند و هیچ داده‌ای بدون دسته‌بندی نمانده باشد.

جدول (۲): نمونه‌ای از نحوه استخراج مفاهیم اولیه از مصاحبه‌ها و رویدادهای ذکر شده توسط مشارکت‌کنندگان

مفاهیم اولیه	گزاره‌های مهم	مصاحبه‌شونده
کمبود گروه‌های مطالبه‌گر.	توسعه نیازمند وجود سازمان‌ها و گروه‌هایی است که مستقل از دولت و حاکمیت عمل می‌کنند و به نمایندگی از منافع و خواسته‌های شهروندان در حوزه‌های مختلف فعالیت دارند و اردبیل فاقد چنین رویدادی بوده است.	مصاحبه‌کد ۱۲
فعالیت مدنی با هدف	رونق مشارکت اجتماعی، و تسهیلگری برای آبادانی عمومی، نیازمند فعالیت مدنی با اهداف مشخص از قبل تعیین شده می‌باشد	مصاحبه‌کد ۲۸
گروه‌های دارای فعالیت نهادمند	در استان اردبیل کمتر شاهد انجمن‌های هستیم که بتواند به عنوان رابط بین دولت و مردم فعالیت نهادمند و سازمان یافته انجام دهد	مصاحبه‌کد ۲۱
عدم استقبال سرمایه‌گذاران استانی در استان	عدم تمایل افراد سرمایه‌دار برای سرمایه‌گذاری در طرح‌های توسعه استانی، یکی از مهم‌ترین چالش‌های است که در توسعه نیافتگی اقتصادی استان موثر است	مصاحبه‌کد ۲۷
ناهماهنگی مسئولین داخلی برای توسعه	عدم وجود هماهنگی و همکاری بین ذینفعان محلی، ارگان‌های دولتی و بخش خصوصی می‌تواند مانع از اجرای مؤثر برنامه‌های توسعه داخلی استان باشد.	مصاحبه‌کد ۱۹
ناهماهنگی بهره‌برداران داخلی برای توسعه	ضعف هماهنگی در بین بهره‌برداران محلی	مصاحبه‌کد ۵
ناهماهنگی داخلی بین مسئولین و بهره‌برداران	کمتر شاهد ظرفیت‌سازی و توان‌افزایی در سطح شوراهای اسلامی، دهیاری‌ها و بهره‌برداران محلی هستیم.	مصاحبه‌کد ۲
نبود طرح و اقدام برای توسعه منطقه‌ای	در استان اردبیل معمولاً طرح و برنامه‌ی منطقه‌ای برای ایجاد فرصت اقتصادی، ارزش‌آفرینی اقتصادی و اجتماعی و در کل ایجاد رفاه نسبی در یک منطقه‌ی خاص نیستیم	مصاحبه‌کد ۳۰
عدم تخصیص منابع به مناطق محروم	برنامه‌ریزی منطقه‌ای در قوانین و اسناد مختلف از جمله قانون اساسی، سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه، همواره مناطق محروم، نابرابر و مرکز برخورداری کمتر از مرکز برخوردار شده است.	مصاحبه‌کد ۱۹
نبود کمپین حفظ محیط زیست در استان	حفر چاه‌های غیرمجاز و برداشت‌های بی‌رویه از منابع زیرزمینی موجب کم‌آبی و تخریب سفره‌های آب زیرزمینی شده‌اند	مصاحبه‌کد ۲۰
	هنوز فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد برای کمپین حفظ محیط زیست در استان نمود واقعی ندارد	مصاحبه‌کد ۲۸
نبود جنبش‌های مسئولیت‌پذیر	عدم شکل‌گرفتن مؤثر جنبش‌های مسئولیت‌پذیر حمایت از محیط زیست	مصاحبه‌کد ۲۱
عدم مدیریت مصرف آب	خروج قسمت اعظم آب موجود از استان موجب کم‌آبی استان شده است	مصاحبه‌کد ۷
	برداشت‌های بی‌حساب و نیز عدم انتقال صحیح آب به مزارع موجب خالی شدن سفره‌های زیرزمینی در قسمت اعظمی از شهرستان اردبیل شده است	مصاحبه‌کد ۴
	سالانه حجم زیادی از آب برای تولید محصولی صرف می‌شود که صرفه اقتصادی ندارد. مثل هندوانه	
	خشک شدن رودخانه‌ها و سدهای معیشتی به جهت مداخلات انسانی و تامین آب شرب مناطق شهری	مصاحبه‌کد ۷

مفاهیم اولیه	گزاره های مهم	مصاحبه شونده
عدم جمع آوری هدفمند فاضلاب،	در بیشتر نقاط استان روش های جمع آوری پسماندهای شهری به روش های سنتی بوده؛ لذا علاوه بر اینکه در باز یافت و استفاده مجدد از این پسماندها مقدور نمی باشد موجب آلودگی و تخریب محیط زیست می شود	مصاحبه کد ۱۲
عدم مداخلات تصنیعی موازی برای حفظ محیط زیست	با توجه به طبیعت بکر استان اردبیل و مسافرپذیر بودن این استان عدم اقدام موثر و مداخلات تصنیعی موازی با مواهب طبیعی برای حفظ منابع طبیعی موجب تخریب منابع محیط زیست استان شده است.	مصاحبه کد ۹

همزمان با تهیه نمودارهای مختلف و دسته بندی های متفاوت و با معیارهای اصلی پژوهش، یادداشت برداری نیز صورت می گرفت تا در مراحل دیگر انجام کار امکان جداسازی و ترکیب برخی موارد راحت تر و سریعتر صورت بگیرد. نهایتاً حاصل این مرحله از تحلیل، جداولی بود که داده ها در آنها مقوله بندی شده بودند و محتوای مقوله ها و میزان گستردگی و همچنین میزان شیوع آنها نسبت به یکدیگر را بهتر می شد تشخیص داد. در این مرحله از کدگذاری ابتدا تصمیم بر این بود که از حروف الفبا برای کدگذاری داده ها استفاده شود. اما به دلیل تعداد بالای مقوله ها، این امکان وجود نداشت؛ لذا از اعداد استفاده شد.

جدول (۳): نمونه ای از نحوه استخراج خرده مقولات و مقولات اصلی تحقیق

مفاهیم	خرده مقولات	مقولات اصلی
کمبود گروه های مطالبه گر	فقدان نهادهای مدنی	ضعف در پیشران های توسعه
نبود فعالیت مدنی گروهی با هدف		
نبود گروه های دارای فعالیت نهادمند		
عدم استقبال سرمایه گذاران استانی در استان	عدم توسعه ی محلی	نبود الکو و راهبرد توسعه استان
ناهماهنگی مسئولین داخلی برای توسعه		
ناهماهنگی بهره برداران داخلی برای توسعه		
ناهماهنگی داخلی بین مسئولین و بهره برداران		
هدر رفت منابع سرزمین	ناپایداری محیط زیست	
بی توجهی به حفاظت کیفی منابع آب		
نبود کمپین حفظ محیط زیست در استان		
نبود جنبش های مسئولیت پذیر		
عدم مدیریت مصرف آب		
عدم جمع آوری هدفمند فاضلاب		
عدم مداخلات تصنعی موازی برای حفظ محیط زیست		
عدم مداخلات تصنعی موازی برای حفظ محیط زیست		

یافته های تحقیق

برای بررسی مدل پارادایمی موانع توسعه اقتصادی-اجتماعی استان اردبیل با استفاده از مفاهیم و زیرمقولاتی که در کدگذاری باز حاصل شده بود، مقولات گسترده برچسب گذاری گردید. ملاک عمل در کدگذاری مقولات گسترده این بود که بتوان در نهایت آنها را در مدل پارادایمی کدگذاری محوری دسته بندی نمود. نتایج این کدگذاری در شکل شماره ی (۱) نشان داده شده است.

شرایط علی:

بیانگر آن دسته از شرایط، موقعیت ها و زمینه هایی است که به ظهور پدیده‌ی مورد مطالعه منتهی شده است. در مدل پارادایمی این پژوهش، سه مقوله‌ی عمده ضعف در پیشران های توسعه، نبود کنش توسعه‌گرا، کم توجهی به منابع انسانی به عنوان شرایط علی موثر بودند. که به اجمال به ارتباط تعاملی آنها با راهبرد پژوهش اشاره می شود. در جوامع توسعه یافته «نهادهای مدنی» به عنوان رابط ملت و دولت نقش بسیار مهمی در هماهنگی نیروهای سیاسی و اجتماعی و هم افزایی قدرت آنها ایفا می کنند؛ به عبارتی نهادهای مدنی با کارکرد چند وجهی خود می توانند در بزنگاه های تاریخی نقش بازدارندگی یا حمایتی خود را بروز دهند. همچنین احزاب سیاسی نیز در کنار نهادهای مدنی از طریق ایجاد مشارکت سیاسی، مشروعیت و جامعه پذیری سیاسی و مدیریت منازعات محلی ضمن تحقق توسعه سیاسی، از طریق مطالبات و چانه زنی بر اساس اصل عدالت توزیعی منابع کشوری در توسعه ای استان نقش داشته باشد. در راستای کاهش بار مالی و مدیریتی دولت در تصدی گری فعالیت های اقتصادی و افزایش سهم بخش خصوصی در توسعه ای اقتصادی و اجتماعی واگذاری امور از بدیهیات توسعه بوده که در حال حاضر در برنامه های استان مورد غفلت قرار گرفته است. از دیگر زیرمقولات پیشران های توسعه، نبود زیرساخت های توسعه ای استان در حوزه های ترانزیتی، عمرانی، فنی، اجتماعی و اقتصادی است که برای تسهیل فعالیت های مرتبط با توسعه ای اقتصادی - اجتماعی استان ضروری هستند. در کنار موارد فوق کم توجهی به منابع انسانی از قبیل عدم نخبه گرایی، عدم شایسته سالاری، بیکاری، عدم تخصص گرایی از موانع عمده توسعه نیافتگی اقتصادی و اجتماعی استان می باشد. امروزه اندیشمندان توسعه دریافته اند که دستیابی به زندگی بهتر پیش از آنکه نیازمند درآمد و در نتیجه مصرف بیشتر کالاها و خدمات باشد، نیازمند پرورش و بسط استعدادها و ظرفیت های انسانی است. مطابق نتایج تحلیل، توجه به منابع انسانی شامل نخبه گرایی اعم از نخبگان فکری و نخبگان ابزاری از مولفه های مهم برای هدایت توسعه یافتگی بوده و به محض اینکه ائتلاف و اجماع نظر میان صاحبان فکر «نخبگان فکری» و صاحبان قدرت «نخبگان ابزاری» میسر شود؛ می تواند به عنوان مرکز ثقل توسعه واقع گردد. یکی دیگر از محورهای شرایط علی پژوهش نبود کنش توسعه گرا با زیر مقولاتی از قبیل: عدم نوگرایی، فرهنگ مصرف گرایی، خاص گرایی، نبود روحیه انتقاد پذیری، کنش تابعی، پایین بودن فرهنگ کار و تلاش، نبود دغدغه مندی توسعه، مقاومت در برابر تغییر و عدم مطالبه گری پایین بودن روحیه کار جمعی و خودکمتر بینی می باشد. همزمان با فرهنگ شدن کار و تلاش و احساس دغدغه مندی نسبت به توسعه توسط کنشگران، پذیرش تغییر همراه با مطالبه گری بدون توجه به منافع و نیازهای خاص یک گروه یا فرد، یا به تعبیری «عام گرایی» زمینه ساز توسعه محسوب می گردد. و این علاوه بر اصلاح اساسی در ساختار اجتماعی، مستلزم تغییر طرز تلقی مردم، تحول فکری و ایجاد تغییرات اساسی در باورها و نگرش ها و احساس تعهد برای تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری ها و ریشه کن کردن فقر مطلق است. یکی از دیدگاه های تازه در زمینه توسعه، رویکرد آماریا سن با عنوان توسعه به مثابه آزادی می باشد ایشان معتقد است که توسعه قبل از هر چیز نیازمند نوگرایی در زمینه های مختلف به معنای پذیرش فناوری های جدید، اصلاحات ساختاری و رویکرد و تفکرات جدید برای پیشرفت و بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی است.

پدیده هسته‌ای:

این مقوله خصلت متمایز کننده و در عین حال همپوشانی آشکار و پنهانی با سایر شرایط و مقولات زیر مجموعه آنها دارد. در تحقیق حاضر نبود راهبرد و الگوی توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی استان به عنوان پدیده‌ی هسته‌ای تحقیق انتزاع گردید؛ که به شرح برخی از مقولات اکتفا می‌شود.

بر اساس نتایج تحلیلی، عدم همگرایی متولیان توسعه از موانع عمده در توسعه نیافتگی استان بود که در مقولات اصلی پژوهش مشهود است. کما اینکه از نظر سریع القلم توسعه یافتگی به تفاهم سه قشر صاحبان ثروت، صاحبان قدرت و صاحبان فکر بستگی دارد. زیر مقوله دیگر نبود و یا عدم استفاده موثر از توان کنشگران مرزی در استان است که بعنوان رابط بین مردم و دولت در تصمیم گیری‌های کلی به نفع استان نقش بسزای دارند. لذا ترسیم چشم اندازی عملیاتی پژوهش محور، واقع بینانه و دور از جامعیت و با محوریت مزیت های توسعه ای که از عوامل کلیدی توسعه استان می باشد؛ ضمن توجه به پایداری محیط زیست، با ابتنا بر هماهنگی بین ابعاد توسعه، همگرایی متولیان توسعه و استفاده از توان کنشگران مرزی می توانند به عنوان راهبرد و الگوی توسعه‌ی استان نقش بی بدیل ایفا کند.

شرایط مداخله‌گر

شرایط مداخله‌گر، شرایط ساختاری هستند که مداخله سایر عوامل را تسهیل یا محدود می‌کنند و صبغه علی و عمومی دارند. در هر جریان توسعه‌ای شرایط مختلفی در جهت تسریع یا تعویق توسعه تاثیر دارند. این شرایط همان فاکتورها و عواملی هستند که می‌توانند با همراهی کردن شرایط علی در مسیر توسعه اختلال یا گشایشی ایجاد کنند.

از مقوله‌های «مداخله‌گر» این پژوهش «کیفیت نهادی» است که دارای زیر مقولاتی از قبیل: نظارت گری، شفافیت، حس مسئولیت، پاسخگویی، کنترل فساد و نفوذ می باشد.

در واقع شاخص‌های کیفیت نهادی، معیاری برای سنجش عملکرد و کارایی نهادهای بوده و نشان‌دهنده سطح فساد، حاکمیت قانون، پاسخگویی دولت، ثبات سیاسی، کیفیت نظارتی، و حقوق مالکیت یک نهاد می باشد.

رابطه‌ی فرهنگ و توسعه از دو دیدگاه قابل بررسی و حائز اهمیت است: اول اینکه فرهنگ را مجموعه‌ای بدانیم که عموماً مساعد یا مانع حرکت توسعه‌ای هستند؛ در این عناصر جایگاه، فرهنگ به عنوان یک مجموعه مؤثر بر فرآیند توسعه تلقی می‌شود. دوم اینکه فرهنگ را به عنوان مجموعه‌ای که در فرآیند توسعه، شکل گرفته و محصول توسعه تلقی می‌شود، بپذیریم. در حالت اول، فرهنگ از عوامل مؤثر بر توسعه است و در حالت دوم نتیجه توسعه. حالت اول رابطه فرهنگ و توسعه را می‌توان به «فرهنگ توسعه» و حالت دوم را به «توسعه فرهنگی» تعبیر نمود. شرایط فرهنگی می‌تواند از طریق شکل دهی به کنش های اقتصادی کنشگران جامعه در ممانعت و یا تسهیل توسعه مؤثر واقع گردد از جمله نگرش به تولید، شیوه مصرف، جایگاه کار و تلاش افراد قطعاً در میزان توسعه اقتصادی و اجتماعی استان مؤثر می باشد.

یکی دیگر از مولفه های مداخله گر در توسعه اقتصادی و اجتماعی استان سرمایه اجتماعی است؛ معمولاً در جوامعی که اعضای آن فرصت‌های تعاملات مستمر و هدفمند دارند، در مقایسه با سایر جوامع، احتمال افزایش

سطح هوش و اعتماد اجتماعی، بیشتر است. سرمایه اجتماعی رفتارهای انسان‌ها و آینده را پیش‌بینی‌پذیر، فعالیت‌های اقتصادی را امیدبخش، و ارتباطات، تعاملات و مبادلات را لذت‌بخش می‌کند. حسب تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌کنش افراد جامعه استانی نسبت به قبل محاسبه‌گرانه، فردگرایانه و با نوعی بی‌اعتمادی همراه است که عملاً یک عامل عمده در کاهش میزان مشارکت اجتماعی و سیاسی افراد محسوب می‌گردد.

شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای بسترهای مختلف تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که شرایط توسعه در آن شکل می‌گیرند و یا ناشی از وجود این شرایط نمو پیدا می‌کنند.

موانع تاریخی توسعه استان به عنوان یک قالب ساختاری و آمرانه و تحکمی به مواردی اشاره دارند که در طول تاریخ، توسعه را محدود کرده یا به تأخیر انداخته‌اند. از جمله موانع تاریخی موثر بر توسعه استان می‌توان به شکل‌گیری خلیقات ضد توسعه از قبیل عدم استقبال از نوگرایی و مقاومت در مقابل تغییر از سوی کنشگران می‌باشد که مطابق با تفسیر بین‌الذهانی از مصاحبه‌شونده‌گان، پیشینه‌ی تاریخی چون گرایش تعصبی، مذهبی، سنت‌گرایی، غلبه عقل عاطفی بر عقل منطقی موجب شده علاوه بر غیرت و تعصب خاص وطن پرستی دچار ایستایی تاریخی شوند؛ نکته دیگر از موانع تاریخی توسعه استان بحث سابقه‌ی تاسیس استان است با توجه به اینکه استان اردبیل قبل از سال ۱۳۷۳ از نظر تقسیمات اداری و سیاسی به عنوان مناطق و شهرستان‌های زیر مجموعه‌ی استان آذربایجان شرقی بود به لحاظ دوری از مرکز استان و همچنین نبود زیر ساخت‌های حمل و نقل و ... به عنوان مجموعه‌ای مرزی، کوهستانی از لحاظ دسترسی به حداقل‌های رفاهی در محرومیت بیشتری واقع شده است. علاوه بر محرومیت، وابستگی صرف به مرکز استان به نوعی موجب یادگیری احساس وابستگی همیشگی به استان همجوار شده است که مردم استان برای تأمین بیشتر نیازهای خود از جمله نیازهای پزشکی و درمانی و سایر ملزومات اساسی به استان آذربایجان شرقی مراجعه می‌کنند.

از دیگر مولفه‌های موثر بر میزات توسعه استان، تمرکزگرایی درسیاست‌گذاری، توسعه نیافتگی ملی، سیاست‌های کلان‌کشوری هستند که با توجه به عدم شناخت از وضعیت فعلی و مطبوع استان همچنین ناآشنایی به فرهنگ بومی و اولویت هر منطقه تصمیم‌گیری متمرکز انجام می‌گیرد و بحث دیگر توسعه نیافتگی ملی است که به میزان توسعه منطقه‌ای موثر بوده به عنوان یک مانع کلان‌کشوری در توسعه نیافتگی استان اردبیل نیز موثر می‌باشد.

راهبرد و تعامل پژوهش

در مقابل توسعه نیافتگی استان، مردمان این استان تعاملات خاصی انجام داده اند که می‌توان این استراتژی‌ها را "قالب‌سازگاری با شرایط موجود"، "تعارض و تناقض با شرایط" و در نهایت "فهم تک بعدی از توسعه" عنوان کرد.

طبق نتایج تحلیلی افراد علاوه بر درک شرایط توسعه نیافتگی اقتصادی-اجتماعی استان به جهت عدم آینده‌نگری، نداشتن شرایط، ترس از دست دادن موقعیت شغلی، و یا وابستگی به محیط توانسته‌اند با وضعیت موجود همراه، هماهنگ و سازگار شده و به این وضع عادت کنند. و در صورت ناتوانی برای تأمین حداقل‌های زندگی در

مرحله‌ی اول از دولت، نهاد های مردمی درخواست حمایت، و یا اقدام به مهارجرت کنند. و مهمتر اینکه با بی مسئولیتی و ناامیدی از اصلاح ساختاری و توسعه استان تنها به فکر توسعه فردی بوده و رشد اقتصادی را در اولویت سرمایه گذاری و تولید قرار دهند.

پیامد

با توجه به تعاملات و راهبردهای پژوهش، پیامدهای آن عبارتند از محرومیت اقتصادی و اجتماعی، گسترش فقر تعمیم یافته، سطح پایین رفاه اجتماعی، نارضایتی اجتماعی، افزایش آسیب های اجتماعی، توسعه‌ی نامتوازن و در نهایت تداوم توسعه نیافتگی اقتصادی - اجتماعی استان شده است. لذا به جهت اهمیت هر کدام از این پیامدها، به توضیح خلاصه ای از آنها پرداخت شده است.

۱- محرومیت اقتصادی و اجتماعی: محرومیت اقتصادی و اجتماعی به وضعیت عدم دسترسی عادلانه به منابع، فرصت‌ها و خدمات در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی اشاره دارد. این وضعیت می‌تواند شامل فقر، بیکاری، نبود دسترسی به آموزش با کیفیت، خدمات بهداشتی ناکافی، و نابرابری در مشارکت سیاسی و اجتماعی باشد. محرومیت اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به طور قابل توجهی بر کیفیت زندگی افراد و جوامع تأثیر منفی بگذارد. در استان اردبیل عدم دسترسی به منابع و بیکاری و محرومیت از مشکلات ریشه‌ای اجتماعی-اقتصادی استان می باشد که مهاجرت روستائیان به شهرها، گسترش حاشیه‌نشینی و سکونت گاه های غیررسمی، بهم خوردن تعادل جمعیتی شهر و روستا و سایر انحرافات اجتماعی را از بین برده و اکثر جمعیت استان قشر جوان بوده و باعث مشکلات و بحران‌های اقتصادی- اجتماعی از جمله بیکاری مزمن و اعتیاد و سایر انحرافات اجتماعی را در پی خواهد داشت و مهمترین تأثیر آن در بحث امنیت اجتماعی و ثبات سیاسی است؛ محرومیت اقتصادی معمولاً با تغییر در سبک و سطح زندگی محرومیت اجتماعی نمود یافته و نتیجه خود را در خشونت های سیاسی و ایجاد نا امنی نشان می دهد.

۲- گسترش فقر تعمیم یافته: مهم ترین هدف توسعه، تلاش برای ایجاد رفاه و کاهش فقر است که به جهت ضعف در اجرای برنامه های استراتژیک توسعه و سیاست‌های کاهش فقر، حمایت های دولتی نیز برای حل مسئله فقر به صورت پروژه درمانی بدون توجه به عارضه یابی و رفع علت مسئله، علاوه بر عدم کاهش فقرا موجب افزایش سطح نیازهای این قشر شده است.

۳- سطح پایین رفاه اجتماعی: این وضعیت معمولاً با شاخص‌های مختلفی از جمله فقر، بیکاری، نابرابری، تبعیض، عدم دسترسی به آموزش و بهداشت، و نارضایتی عمومی همراه است. که به عنوان نمادی از میزان توسعه و نیز بستری برای میزان تحقق نیافتگی اقتصادی و اجتماعی است.

۴- نارضایتی اجتماعی: نارضایتی مردم از دولت و سیاست‌گذاران اقتصادی و اجتماعی و وضعیت موجود هر آن زمینه ساز عدم مشارکت اجتماعی، عدم تعهد به هنجارها و ارزش های مرسوم جامعه و ناهمسوئی با اهداف جامعه می شود. در نهایت انباشت نارضایتی و استمرار اعتراضات اجتماعی، چالشی جدی برای بی ثبات سیاسی و افزایش نا امنی اجتماعی می گردد.

۵- افزایش آسیب های اجتماعی: آسیب های اجتماعی نیز یکی از نتایج سطح پایین رفاه اجتماعی و نارضایتی می باشد. در میان علل و عوامل پیدایش بزهکاری و ارتکاب انحرافات اجتماعی، عامل فقر و مشکلات معیشتی و اقتصادی از جایگاه ویژه ای برخوردار است. به طوری که افراد برای التیام ناراحتی های ناشی از مشکلات اقتصادی و اجتماعی خود از طریق مستقیم و یا غیرمستقیم از هنجارهای مقبول اجتماعی تخطی کرده و برای حل مشکل خویش دست به اقداماتی می زنند که عملاً آسیب اجتماعی و فساد اقتصادی تلقی می گردد.

نمودار (۲): مدل پارادایمی موانع توسعه اقتصادی - اجتماعی استان اردبیل

سنجش اعتبار مدل

برای اطمینان از اعتبار مدل به سنجش اعتبار آن به شیوه‌های نظر خبرگان، ۱۰ شاخص مقبولیت کوربین و استراوس و تحلیل عاملی تأییدی (از طریق معادلات ساختاری) پرداخت شده است.

ابتدا از شیوه‌ی اعتبار اعضاء استفاده شد به طوری در این شیوه از مصاحبه شوندگان خواسته شد تا در خصوص میزان اهمیت و نقش هر کدام از عوامل که به عنوان کدهای محوری در مدل استخراجی مشخص شده بودند بر روی طیف ۵ گزینه‌ای (خیلی کم نمره‌ی ۱، کم نمره‌ی ۲، متوسط نمره‌ی ۳، زیاد نمره‌ی ۴ و خیلی زیاد نمره‌ی ۵ نمره‌گذاری نمایند).

پس از تحلیل نتیجه نشان داد که میانگین نظر اساتید و مدیران ارشد استانی مرتبط با مباحث توسعه که به عنوان نمونه آماری مورد مصاحبه قرار گرفته بودند، نسبت به اعتبارسنجی مدل ۴/۵۱ از ۵ به دست آمده است که برابر ۹۰/۲٪ است لذا مدل پیشنهادی از درجه‌ی اعتبار بسیار بالایی برخوردار است.

اعتبارسنجی کیفیت پژوهش و مدل بر اساس شاخص "مقبولیت" کوربین و استراوس

مقبولیت بدین معنی است که یافته‌های تحقیق تا چه حد در انعکاس تجارب مشارکت کنندگان، محقق و خواننده در رابطه با پدیده‌ی مورد مطالعه موثق و قابل باور است. به منظور ارزیابی کیفیت پژوهش‌های مبتنی بر نظریه‌پردازی داده بنیان (و همچنین دیگر پژوهش‌های کیفی)، کوربین و استراوس ۱۰ شاخص مقبولیت را معرفی کرده‌اند. که به جهت محدودیت فقط به عناوین این شاخص‌ها اشاره می‌گردد.

تناسب، کاربردی بودن یا مفید بودن نتایج، مفاهیم، زمینه مفاهیم، عمق، تغییرپذیری یا انحراف، بداعت، حساسیت، استناد به یادداشت‌ها.

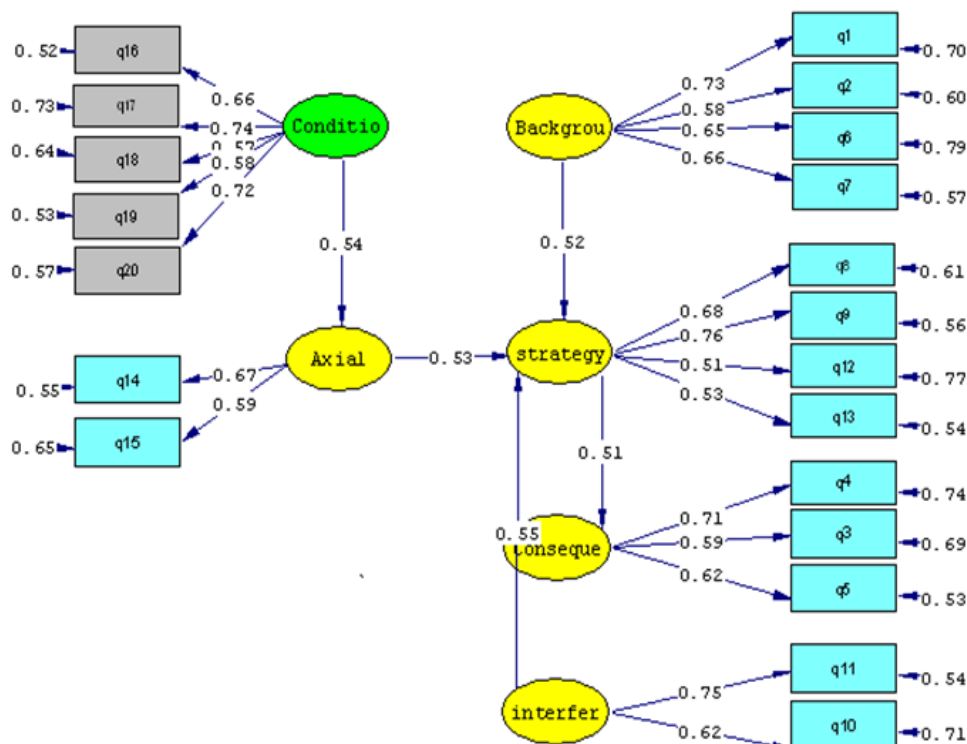
مدل کلی معادلات ساختاری (مدل در حالت تخمین استاندارد)

مدل معادلات ساختاری^۱ یک ساختار علی خاص بین مجموعه‌ای از سازه‌های غیرقابل مشاهده است. یک مدل معادلات ساختاری از دو مولفه تشکیل شده است: یک مدل ساختاری که ساختار علی بین متغیرهای پنهان را مشخص می‌کند و یک مدل اندازه‌گیری که روابطی بین متغیرهای پنهان و متغیرهای مشاهده شده را تعریف می‌کند. (هومن، ۱۳۹۵: ۲۵۷)

لازم به ذکر است برای سنجش اعتبار مدل ارائه شده، از معیارهای کیفی کوربین و استراوس (طبق تحلیل قبلی) و همچنین تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از مدل معادلات ساختاری به شرح ذیل بهره گرفته شده است.

^۱ Structural Equation Model

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | ۱۴۰۵ | دوره ۴ | شماره ۲

chi-square=319.52, df=165, p-value=0.00000, RMSEA=0.059

شکل (۱): نتایج حاصل از نرم افزار لیزرل

نتایج حاصل از نرم افزار لیزرل نشان می دهد که مدل از برازش مناسبی برخوردار است. مقدار X^2 (کای دو) برابر با ۳۱۹.۵۲ و نسبت کای دو به درجه آزادی (X^2/df) برابر با ۱.۹۳ است. از آنجایی که این نسبت در بازه ۱ تا ۵ قرار دارد، بر اساس نظر شوماخر^۱ و لومکس (۲۰۰۴)، می توان گفت که مدل از برازش قابل قبولی برخوردار است. علاوه بر این، RMSEA (ریشه میانگین مجذور خطای تقریب) پایین بوده و شاخص های AGFI (اخص برازندگی تعدیل شده) و GFI (اخص برازندگی) نیز نزدیک به ۱ هستند که همگی نشان دهنده مناسب بودن مدل اندازه گیری است. می توان نتیجه گرفت که الگو از برازش خوبی برخوردار است. شاخص های نیکویی برازش مدل در جدول بعدی ارائه شده اند.

در مدل سازی فوق مقوله محوری (نبود الگو و راهبرد توسعه استان) تابعی از شرایط علی (ضعف در پیشران های توسعه، کم توجهی به منابع انسانی و نبود کنش توسعه گرا)، شرایط زمینه ای (شرایط طبیعی استانی و شرایط سیاسی - تاریخی) و شرایط مداخله گر (کیفیت نهادی، شرایط فرهنگی، شرایط اداری - مدیریتی و ضعف در سرمایه اجتماعی) است. این عوامل، شرایط را برای اعمال کنش ها و تعاملات (تعلیق وجودی، تعارض و تضاد با شرایط،

^۱ shomakher & lomaxe.

فهم تک بعدی از توسعه) مهیا می کند که پیامدهای (توسعه‌ی نامتوازن، محرومیت اقتصادی و اجتماعی، فقر تعمیم یافته، سطح پایین رفاه اجتماعی، نبود رضایت اجتماعی، افزایش آسیب های اجتماعی) را به دنبال دارد.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر شناختی جامع از موانع توسعه‌ی اقتصادی – اجتماعی استان بود که با رویکردی جامعه شناسانه کشف و بررسی قرار گرفت. با توجه به مدل نظریه بنیادی پژوهش، مقوله‌ی الگو و راهبرد توسعه‌ی استان، به عنوان مقوله‌ی هسته انتخاب گردید. از نگاه صاحب نظران مصاحبه شونده و با ابتنا به این مقوله انتزاعی، ساکنان استان توسعه را پدیده‌ای می بینند که در صورت اصلاح یا تعدیل عوامل ساختاری و پویایی عاملان اجتماعی به عنوان کنشگران موثر بر توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی استان، از یک طرف آنها را قادر می سازد بر محیط اجتماعی و طبیعی خود فایق آمده و مشکلات زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خود را حل و فصل کنند و در جهت توسعه و ارتقای رفاه اجتماعی و کیفیت زندگی خود گام بردارند. یا به عبارت دیگر به آنها اجازه‌ی ایجاد ساختار جدیدی متفاوت از شکل سنتی آن می بخشد و این همان چیزی است که به نظر می رسد تا حدودی باعث استقبال از این تغییرات و توسعه در این استان باشد. اما از طرف دیگر، با وجود موانعی از قبیل ضعف در پیشران های توسعه، کم توجهی به منابع انسانی، نبود کنش توسعه‌گرا به عنوان شرایط علی از موانع توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی، شرایط مداخله‌گری مانند ضعف در کیفیت نهادی، شرایط فرهنگی استان، وضعیت اداری- مدیریتی وضعف در سرمایه‌ی اجتماعی در استان به عنوان شرایط مداخله‌گر پژوهش و شرایط زمینه‌ای از قبیل شرایط طبیعی استانی و شرایط سیاسی – تاریخی و وضعیت آزادی اجتماعی در تعامل و بر هم کنشی منجر به شکل گیری کنش و تعاملات خاصی از سوی کنشگران اجتماعی می شود که می تواند پیامد و نتایج متفاوتی را در تسهیل و یا تاخیر وضعیت توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی استان داشته باشد. همانطور که در مدل پارادایمی حاصل از تحلیل داده های پژوهش نشاده داده شد؛ این تعاملات در سه مقوله‌ی سازگاری با وضعیت موجود، تعارض و تضاد با شرایط و در نهایت فهم تک بعدی از توسعه دسته بندی و منجر به این شد که کنشگران اجتماعی به عنوان بخشی از افراد موثر و نیز تاثیر پذیر از توسعه‌ی استان، یا با شرایط موجود همراه، هماهنگ و سازگار شوند، یا در تعارض به وضعت موجود ضمن اضطراب و نگرانی استان را ترک کنند بخصوص این کنش در افراد توانمند مالی و فکرب بیشتر می چشم می خورد و یا در نهایت برای اصلاح وضعیت شخصی فارغ از دغدغه مندی نسبت به توسعه‌ی محلی برای بهبود کیفیت زندگی خود بحث اقتصاد و تولید و مصرف بی مسئولانه را در محوریت کنش اقتصادی خود قرار دهند در هر حال افراد جامعه طی این تعاملات ضمن قبول نمودهای مدرنیسم و تطبیق ظاهری خود با مصرف گرایی صرف، تامین نیاز های اساسی خود را از وظایف دولت دانسته و با گرایش به حمایت گری محض و پذیرفتن کیفیت پایین زندگی، تداوم توسعه نیافتگی در استان را تثبیت می کنند. و تداوم توسعه نیافتگی اقتصادی و اجتماعی پیامد این بر هم کنشی شرایط می باشد.

توجه به این نکته نیز ضروری است که ساختارهای موجود توانایی بیش از آنچه تاکنون محقق گردیده را ندارند و تداوم روند فعلی به مفهوم ادامه و تشدید توسعه نیافتگی استان است. از این رو تغییر و بازنگری در ساختار های موجود، اقدام بر اساس نتایج آمایش سرزمین، بازنگری در شیوه‌ی مدیریت و ویژگی‌های خاص مدیران، حاکمیت

علم در تصمیم گیری و تحلیل مقایسه ای جایگاه اقتصادی، اجتماعی استان، تسريع در اجرایی طرح های توسعه ای محلی، بازنگری در مختصات آن در راستای استفاده موثر از پتانسیل های موجود و افزایش ظرفیت های استانی برای ایجاد تسريع در روند توسعه ای اقتصادی و اجتماعی و از الزامات اساسی برای اصلاح راهبرد و تعاملات حاصل از یافته های پژوهش حاضر است.

علاوه بر اصلاح ساختار و بهره مندی هدفمند از منابع موجود تمرکز به منابع انسانی به عنوان عاملان و کنشگران موثر در میزان توسعه استانی گامی دیگر در تحقق توسعه ای اقتصادی - اجتماعی استان محسوب می گردد؛ که ضمن توجه به بحث میزان مشارکت اقتصادی آنها و افزایش سرانه درآمدی، نهادینه شدن فرهنگ توسعه ای در کنش های عاملان اجتماعی از اهمیت شایانی برخوردار است.

پیشنهادهای

- توانمندسازی منابع انسانی با محوریت مدیران متعهد و متخصص و بازنگری در مدیریت پیشران های توسعه استانی.
- شناسایی و استفاده از تجارب نمونه های موفق توسعه در سطوح استانی.
- توجه به توسعه چند بعدی و هماهنگ و پرهیز از نگاه تک بعدی.
- توسعه زیرساختی و ایجاد بسترهای لازم از قبیل گسترش شبکه های حمل و نقل
- توجه به فرهنگ توسعه ای به عنوان پیشنیاز و تسريع کننده توسعه.
- تلاش برای پرورش و استفاده از قدرت بی بدیل کنشگران مرزی منتسب به استان.
- تحلیل همزمان نقش عاملیت و ساختار در توسعه و توسعه نیافتگی استان.
- ایجاد بانک اطلاعاتی جامع از شاخص های توسعه استان و تحلیل مداوم آنها توسط متخصصین به منظور کشف سیر تحولات توسعه در منطقه و علل و عوامل آن ها.
- اصلاح نظام برنامه ریزی و سیاست گذاری منطقه ای بر اساس آمایش سرزمین و توجه به ظرفیت ها و خالاهای استانی.

تعارض منافع

نویسنده مسئول اعلام می دارد که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

منابع

- ابراهیمی، جعفر، ازکیا، مصطفی، رسول زاده، صمد (۱۴۰۰). تحلیل جامعه‌شناختی عوامل نهادی توسعه و توسعه‌نیافتگی در استان آذربایجان شرقی با روش داده بنیاد، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۵۲ (۱۳)، ۳۰۵-۳۲۱.
jids.2022.64116.11633/۱۰.۳۰۴۹۵
- کوربین، جولیت، استروس، انسلم (۱۳۹۸)، مبانی پژوهش کیفی و فنون تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، نشر نی.
- ازکیا مصطفی، (۱۳۷۸)، جامعه‌شناسی توسعه، موسسه نشر کلمه.
- ایمان، محمدتقی، (۱۳۹۳)، روش‌شناسی تحقیقات کیفی، نشر قم.
- پارسی‌پور، حسن، حسن‌زاده، احمد، عاقلی مقدم، حمیدرضا، (۱۴۰۰) رتبه‌بندی و تحلیل درجه توسعه‌یافتگی استان‌های کشور، مهندسی جغرافیایی سرزمین دوره ۶، شماره ۴، پایانی ۱۴، صص ۷۶۶-۷۷۵.
- سریع‌القلم، محمود، (۱۴۰۱)، عقلانیت و توسعه‌یافتگی، نشر فرزاد.
- دولتخواه اجیرلو، قادر، میرسارود، طاهره، ادهمی، عبدالرضا، (۱۴۰۰)، تبیین جامعه‌شناختی موانع توسعه با تاکید بر توسعه اجتماعی-فرهنگی، پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم/شماره چهارم / زمستان ۱۴۰۰.
- دیداری، چنور، محسنی، رضاعلی و بحرانی، محمد حسین. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه نامتوازن در استان کردستان با تاکید بر شاخص‌های توسعه اقتصادی. جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۸ (۲)، ۱۶۷-۱۹۷.
- راد، فیروز (۱۳۸۸) جامعه‌شناسی توسعه، انتشارات چاپخش، تهران.
- شیرزادی، رضا (۱۳۹۹)، نوسازی، توسعه، جهانی شدن، (مفاهیم مکاتب و نظریه‌ها)- نشر آکه.
- طالب‌پور، اکبر و کریمفر، نرمین. (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی خشونت علیه زنان در مناطق کردنشین ایران و عراق. مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، ۱۷ (۴)، ۱۳۱-۱۶۲. doi: 10.22051/jwsps.2020.31392.2220
- طالب‌پور، اکبر و محمود بسطامی نژاد، میرزایی خلیل، (۱۴۰۰)، معمای توسعه نیافتگی ایران از دیدگاه صاحب‌نظران علوم اجتماعی، فصلنامه علمی-پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، دوره ۵۱، شماره ۲ - شماره پایانی ۱۵، تابستان ۱۴۰۰.
- طالب‌پور، اکبر و بسطامی نژاد، محمود. (۱۳۹۹). طراحی الگوی توسعه ایران با استفاده از روش دلفی. جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۹ (۲)، ۲۸۳-۲۵۳. doi: 10.22034/jeds.2020.11478
- طالب‌پور، اکبر و کرمی، مهناز. (۱۴۰۴). تغییر ارزش‌ها، نگرش‌های سیاسی و دموکراسی جامعه ایرانی در دو موج پنجم و هفتم ارزش‌های جهانی. جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۱۴ (۱)، ۱۱۰-۱۳۵. doi: 10.22034/jeds.2025.66909.1861
- عبدالهی، محمد (۱۳۸۴)، توسعه‌ی اجتماعی، فصلنامه مدیریت و توسعه شماره ۶۲، تابستان ۱۳۸۴.
- عزیزی، ابوطالب و سارا سید هاشمیان، بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اجتماعی و اقتصادی در شهر اصفهان (۱۳۹۵)، فصلنامه علمی-پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال دهم، شماره اول، پایانی ۳۲ بهار ۱۳۹۵.
- فراسنخواه، مقصود (۱۴۰۱)، کنش‌گران مرزی، چاپ اول، تهران: نشر گام نو
- ناصری، سهیلا و صدیقه پیری (۱۳۹۶)، تئوری زمینه‌ای: روشی برای مطالعه علمی و عملی توسعه و تغییر اجتماعی، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال نهم/شماره چهارم/پاییز ۱۳۹۶.
- هومن، حیدرعلی، (۱۳۹۵)، مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم افزار لیزرل، چاپ هفتم، نشر سمت.

- Abdollahi M. (2004). Social Development. JMDP. 18(4), 14-21.[In Persian]
- Azizi, A., & Hashemian, S. S. (2016). Investigation of factors affecting social and economic development in Isfahan city, Social Science Quarterly, 10 (1), 31-32.[In Persian].
- Azkiya, M. (۱۹۹۹). *Sociology of development*. Kalameh Press, Tehran.[In Persian]
- Baumard, P., & Ibert, J. (2001). What approach with which data. In *Doing management research: A comprehensive guide*. Sage Publications.
- Grazia B, Roberto M, Emma S, Francesco S.(2018).Integrating landscape in regional development: A multidisciplinary approach to evaluation in Trentino planning policies, Italy, Land Use Policy, Volume 77, 2018, Pages 613-626, ISSN 0264-8377, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.05.024>.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research (3rd ed.): Techniques and procedures for developing grounded theory. SAGE Publications, Inc., <https://doi.org/10.4135/9781452230153>

- Didari, C., Mohseni, R. A. Bahrani.M,H.(2020). *The study of factors affecting the underdevelopment of Kurdistan province with emphasis on economic development*. Journal of Economic & Developmental Sociology, 8(2), 167-197. [In Persian].
- Dolatkhah Ajirloo,Ghader,Mirsardoo,Tahereh,Adhami,Abdolreza.(2022). Explaining barriers of Development with emphasis on social-cultural development with GT approach (Case of study: Bilesavar city)Sociological Researches,4(15),25-49[In Persian].
- Ebrahimi, J., Azkia, M., & Rasoulzadeh Aghdam, S. (2021). Sociological analysis of institutional factors of development and underdevelopment in East Azerbaijan province using the grounded theory method. *Iranian Journal of Social Development Studies*, 13(4), 305-327. [In Persian]. <https://doi.org/10.22055/jsd.2021.38537.2276>
- Goetschel, L. (1999). Globalization and security: The challenge of collective action. *Expertenkologium Der Euangelische Akadamic Loccum*, 10, 12.
- Homan, H. A. (2016). *Structural equation modeling*. Samt Publications. [In Persian].
- Iman, M. T. (2014). *Qualitative research methodology*. Qom Publishing. [In Persian].
- Ismayilov, A., Aliyev, K., & Benazic, M. (2020). Economic and social development : 55th International Scientific Conference on Economic and Social Development : book of proceedings : Baku, 18-19 June 2020.
- Leftwich, A. (2003). *Democracy and Development: Theory and Practice*. Polity Press.
- Nasseri, S., & Piri, S. (2017). Grounded theory: A method for scientific and practical study of development and social change. *Social Science Quarterly*, 9(4), [In Persian].
- Pacione, M. (2003). *Urban geography: A global perspective* (2nd ed.). London International .Scientific Conference on Economic and Social Development Development .
- Parsipoor,H. , Hoseinzadh,A. and Agheli moghaddam,H. (2022). Ranking and analysis of the level of development of Iran's provinces. *Geographical Engineering of Territory*, 6(4), 751-766[In Persian].
- Rad, F. (2004). *Sociology of cultural development*. Chapakhsh Press,Tehran. [In Persian].
- Roll, R., & Talbott, J. (2003). Political freedom, economic liberty, and prosperity. *Journal of Democracy*, 14(3), 75–89. <https://doi.org/10.1353/jod.2003.0059>
- Sariolghalam, M. (2022). *Rationality and development*. Farzan Press,Tehran. [In Persian].
- Shirzadi, R. (2019), Modernization, Development, Globalization, (Concepts of Schools and Theories) - Agahe Publishing [In Persian].
- Talbott, J., & Roll, R. (2003). Political Freedom, Economic Liberty, and Prosperity. *Journal of Democracy*, 14(3), 75–89.
- Talebpour, A. and Karimifar, N. (2019). Comparative Study of Violence against woman in Kurdish Regions of Iran and Iraq. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 17(4), 131-162. doi: 10.22051/jwsps.2020.31392.2220[In Persian].
- Talebpour, A. and bastaminezhad, M. (2020). Iran's development model design by using Delphi method. *Journal of Economic & Developmental Sociology*, 9(2), 253-283. doi: 10.22034/jeds.2020.11478. [In Persian].
- Talebpour, A. and karami, M. (2025). Changing Values, Political Attitudes, and Democracy in Iranian Society in the Fifth and Seventh Waves of Global Values. *Journal of Economic & Developmental Sociology*, 14(1), 110-135. doi: 10.22034/jeds.2025.66909.1861[In Persian].
- Bastaminezhad,Mahmoud,Talebpour,Akbar,mirzaei,khalil.(2021).The Riddle of Underdevelopment of Iran from the View Point of the Social Sciences Experts .*Social Sciences Quarterly* ,2 (),46-21[In Persian].
- Todaro, M. P. (1977). *Economic development in the Third World: An introduction to problems and policies in a global perspective*. Longman Press.
- Tremblay, C. (2009). *Advancing the social economy for socio-economic development* .International Perspectives Public Policy Press.London.